

Vydává Ministerstvo financí České republiky ve spolupráci s Českou národní bankou ve vydavatelství *Economia*, a. s., Praha

© Ministerstvo financí ČR

Adresa redakce: Vinohradská 49
120 74 Praha 2

Telefon: 253 018 nebo: 24 21 00 25, l. 361

Fax: 253 728

Vedoucí redaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

OBSAH

Jiří FÁREK: Globální tendence a perspektivy zahraniční zadluženosti 49

Martin MANDEL: Cenové elasticity poptávkových křivek v zahraničním obchodě a jejich vliv na saldo obchodní bilance a měnový kurz (na příkladu Československa v l. 1990—92) 60

Mojmír ONDRÁČEK: Realnost kurzu české měny 69

Jiří JONÁŠ: Nobelova cena za rok 1993: ekonomická historie 77

Z historie

Stanislava PŮLPÁNOVÁ—Karel PŮLPÁN: Nástin vývoje peněz a měny na našem území do roku 1945 — 3. část 88

Informace

Odborná knihovna Ministerstva financí 95

Marie TICHÁ: Ochrana hospodářské soutěže 101

Přehled — Survey

CSFR: General Government Expenditure and Revenue (tabulka v angličtině) 103

Uprostřed čísla:

R. A. MUSGRAVE—P. B. MUSGRAVEOVÁ: *Veřejné finance v teorii a praxi* (17. část): ss. 513—528

Všechny bibliografické údaje včetně údajů o autorských právech jsou uvedeny u prvního pokračování v č. 9/92 tohoto časopisu.

Publikováno po dohodě s vydavatelstvem McGraw-Hill, Inc.

Publishers: Ministry of Finance of the Czech Republic in Cooperation with Czech National Bank in Publishing House *Economia*, Prague

© Ministry of Finance of the Czech Republic

Editor's Office: Vinohradská 49
120 74 Prague 2

Czech Republic

Editor in Chief: Ivan Kočárník

CONTENTS

Jiří FÁREK: Global Trends and Prospects of the Foreign Indebtedness 49

Martin MANDEL: The Price Elasticities of Demand in the Foreign Trade and Their Influence on the Balance of Trade and the Foreign Exchange Rate 60

Mojmír ONDRÁČEK: Reality of the Czech Crown Exchange Rate 69

Jiří JONÁŠ: The Nobel Price for 1993: Economic History 77

History

Stanislava PŮLPÁNOVÁ—Karel PŮLPÁN: The Outline of the Development of Money and Currency on our Territory till 1945 — 3rd Part 88

Information

Library of the Ministry of Finance 95

Marie TICHÁ: Protection of the Economic Competition 101

Survey

CSFR: General Government Expenditure and Revenue (Table in english) 103

In the middle of this issue:

R. A. MUSGRAVE—P. B. MUSGRAVE: *Public Finance in Theory and Practice* (Part XVII): pp. 513—528

You can find all bibliographical data including particulars on copyright in part I of this series in No 9/92 of this journal.

Published by arrangement with McGraw-Hill, Inc.

Redakční rada: dr. Ivan Angelis, CSc., doc. ing. Aleš Bulíř, MSc., CSc., ing. Petr Dvořák, ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc., doc. ing. Kamil Janáček, CSc., ing. Miroslav Kerouš, ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. Václav Kupka, CSc., ing. Tomáš Ježek, CSc., ing. Jiří Pospíšil, CSc., Vladimír Rudlovčák, CSc., ing. Pavel Štěpánek, CSc., PhD. Jan Švejnar, doc. dr. František Vencovský, ing. Jan Vít, prof. ing. Karol Vlachynský, CSc.

DT: 336.74 (437)

Nástin vývoje peněz a měny na našem území do roku 1945 — 3. část

Stanislava PŮLPÁNOVÁ—Karel PŮLPÁN*

Koruna československá do r. 1938

25. 2. 1919 byl na tajném zasedání Národního shromáždění přijat Rašínův (a Pospíšilův) návrh na provedení měnové odluky ČSR, jež by znamenalo ukončení přílivu znehodnocených rakouských bankovek do našeho měnového oběhu. 25. 2. 1919 o půlnoci byly uzavřeny hranice republiky. *Okolkování* obíhajících bankovek bylo provedeno ve dnech 3.—9. 3., na Slovensku do 12. 3. 1919. Válečné papírové mince o hodnotě 1 K a 2 K samozřejmě kolkovány nebyly a později se různé pašovaly z jedné nástupnické země do druhé podle toho, kde platily výhodněji či zůstávaly vůbec v platnosti. Např. příval starých dvacetníků řešily čs. orgány v r. 1922 nejprve jejich devalvací (zůstaly v oběhu jako desetníky) a o něco později rychlým stažením z oběhu.

Celou kolkovací akci se podařilo dokonale utajit. Předpokladem k jejímu úspěšnému provedení byl jen zdánlivě samozřejmý fakt, že území našeho státu bylo přesně vymezeno, tj. skutečně vojensky ovládnuto. Pokud nejsou jasné hranice, nedá se podobná akce vůbec úspěšně uskutečnit. To je také vysvětlení, proč k měnové odluce nedošlo o něco dříve; určitý čas si pochopitelně vyžádalo i samo vytištění kolků, jež bylo zadáno pražské firmě Grafický ústav Haase.

Kolky se ihned staly objektem zájmu padělatelů. Do konce r. 1919 zadrželo Ministerstvo financí bankovky s padělanými kolky v hodnotě přes 73 mil. Kč. Rozsah padělání si vynutil urychlenou emisi čs. státovek (v období červenec 1919 až únor 1920), které tiskly 4 obchodní tiskárny v Praze a v Pardubicích. Jen nejvyšší hodnoty této emise se tiskly v ceninových tiskárnách Rakousko-uherské banky ve Vídni a v American Bank Note Company. Všechny hodnoty této emise jsou sběratelsky velmi cenné, nejvyšší nominál 5 000 Kč je nejvýznamnějším čs. platidlem vůbec a je uchován pouze ve velmi omezeném počtu exemplářů (asi 20—30). Protože se státovky připravovaly narychlo, a tak neuspokojovaly po technické (padělání zejména 500 Kč) ani výtvarné stránce, vydal Bankovní úřad MF ještě druhou emisi státovek. Některé původní státovky pak obíhaly jako bankovky Národní banky československé, jež sama do Mnichova vydala 6 nominálů; z nich nejkrásnější je zřejmě Švabinského stokoruna, představující tehdejší evropskou špičku i po technické stránce.

Za základ kolkování byl přijat územní princip a nebyl brán zřetel na to, zda se majitel bankovek hlásí jako čs. občan. Cílem odluky bylo i napravit měnu deflací, tj. zhodnotit korunu stažením velké části oběživá. Při kolkování bylo 50 % předložených bankovek staženo z oběhu. Tyto peníze stát prohlásil za státní záručitelnou půjčku, nevypověditou ze stra-

* Ing. Stanislava Půlpánová, katedra bankovníctví a pojišťovnictví VŠE Praha, Ing. Karel Půlpán, CSc., Institut ekonomických studií Fakulty sociálních věd UK Praha

Redakce příspěvek obdržela 22. 6. 1993; první část příspěvku byla otištěna v č. 12/93 FaŮ, druhá část v č. 1/94.

ny věřitele. Tato půjčka měla sloužit jako záloha na krytí dávky z majetku, což byl výraz Rašínova krajního odporu k válečným zbohatlíkům (viz i soupis majetku a daň z válečného přírůstku majetku).

Kolkovány byly pouze hodnoty 1 000, 100, 50, 20 a 10 K. Vyloučeny byly různé válečné „vymoženosti“, např. 10 000 K apod. V rozhodných dnech kolkování nebyli věřitelé nuceni přijmout plnění pohledávek vzniklých před 26. 2. Peněžní ústavy nesměly v té době vklady přijímat ani vyplácet. Již od 26. 2. nebyli obchodníci povinni prodávat zboží za neokolkované bankovky, kromě předmětů denní potřeby. Jak je všeobecně známo, deflační záměry se zcela nezdařily, protože pro potřeby státu a výplaty mezd byly okolkovány všechny hotovosti a z různých sociálních příčin byly uvolňovány další částky. Pro samotný hladký průběh měnové odluky mělo klíčový význam převzetí rakouské byrokracie do služeb nového státu. Bez iniciativní a zodpovědné práce kvalifikovaných bankovních, poštovních a celních úředníků by se akce zřejmě nedala vůbec provést, případně by ji tyto profese mohly svou pasivní rezistencí podstatně ztížit.

Při odlučení čs. měny bylo okolkováno a zapsáno:

bankovek Rakousko-uherské banky v oběhu	7 436 mil. K
převzaté žirové zůstatky	1 616 mil. K
pokladniční poukázky	468 mil. K
dohromady		9 520 mil. K

Z této částky bylo zadrženo jako nucená státní půjčka:

bankovek za	2 134 mil. K
žirových pohledávek za	413 mil. K
pokladničních poukázek za	233 mil. K
dohromady		2 780 mil. K

Tato čísla ponenáhlu vzrostla výměnou za čs. peníze všech těch bankovek, které obíhaly v později přiřčených územích, zejména na Podkarpatské Rusi. Nakonec se zadržela necelá čtvrtina oběživa, tj. 2,285 mld. Kč.

Vzhledem k dlouho nejasnému přiřčení Podkarpatské Rusi k ČSR nedošlo totiž na tomto území v uvedeném termínu ke kolkování a situace se řešila až v r. 1920. Přijatý měnový klíč tehdy stanovil (viz už redukční škálu při Wallisově reformě) za základ kromě sociálních důvodů i čas, kdy k závazkům došlo. Uvedme si jen vybrané charakteristiky: za prvních předložených 2 000 K se (po odečtení všeobecně používaného 1%ního poplatku v podobě kolku) vydávalo 2 000 Kč, za další částky do 10 000 K 50 % předložené částky v Kč, nad 10 000 K 25 %. Hotovosti peněžních ústavů, pokud nepřesahovaly stav z 1. 6. 1920, se vyměňovaly v poměru 1:1 apod.

Čs. koruna, jež se dokonce podle původních úvah mohla jmenovat rašín, sokol, lev, hřívna, groš či mohla být jako čs. frank součástí frankové měny, prošla po válce mírnou (ve srovnání s ostatními státy střední Evropy) inflací. Je ovšem přinejmenším paradoxní, že ČSR jako nejvýznačnější iniciátor rozpadu monarchie byla jedinou nástupnickou zemí, v níž nepřilíhli tradiční název měnové jednotky „koruna“ zůstal nakonec zachován.

Kurz Kč kolísal podle ekonomické a politické situace nejen ČSR, ale celé střední Evropy. V r. 1919 se v květnu vyšplhal až na 34 centimů švýcarského franku, v únoru 1920 a říjnu 1921 klesl až na 5 centimů (na tehdy určující burze v Curychu), v deflačním r. 1922 se vzhoupal až na 19 centimů (kupní síla Kč na domácím trhu byla jen asi 10 centimů) a později byl stabilizován nad úroveň 15 centimů. Po r. 1922 převzal úlohu Curychu postupně New York, kde se stabilizovaná Kč držela kolem 3 USD za 100 Kč v minimálních hranicích typických pro zlaté měny.

Do r. 1925 se přitom formálně jednalo o ryze papírovou měnu, která neměla stanovený zlatý obsah, a Bankovní úřad Ministerstva financí, jenž až do vzniku Národní banky čs. v r. 1926 plnil úlohu cedulového místa, neměl pochopitelně povinnost vyměňovat Kč nejen za zlato, ale ani za zlaté devizy. Byly to tedy státovky, jež by mohly mít text asi v tomto duchu: „Tyto státovky jsou kryty Rašínem, Englišem, Pospíšilem, Novákem atd.“ S nadsázkou jsme se pokusili vyjádřit ten fakt, že kromě síly čs. ekonomiky byly koruny zpočátku kryty vlastně jen rozvážnou hospodářskou politikou. Ta vedla mimo jiné i k postupnému

narůstání zlatých a devizových rezerv. V realitě hospodářského života se tak pomocí poměrně malých intervencí dařilo udržovat naprosto *stabilní devizový kurz* a koruna byla v zahraničí přijímána v podstatě jako měna zlaté devizy.

V r. 1925 došlo spíše k formálnímu stanovení pevné vazby Kč k frankovému bloku, tj. stali jsme se nepřímým vyjádřením součástí systému zlaté devizové měny. Ani Rašín, ani jeho nástupci nebyli zastánci okamžitého zavedení volného devizového hospodářství, k němuž po válce nebyly vytvořeny podmínky, takže k uvolnění vázaného devizového hospodářství došlo až v r. 1928 a v depresi bylo zase obnoveno.

Prakticky v předvečer světové hospodářské krize, která tak ničivě dopadla na naši ekonomiku, vzešel z kruhů NBČS „pyšný záměr“ učinit z Kč skutečnou měnu *zlaté devizy* v rámci frankového bloku. Tento záměr byl prosazen 7. 11. 1929 a koruna získala přesné vyjádření vlastního zlatého obsahu. Zlatý obsah Kč byl určen na 44,58 mg ryziho zlata.

Pýcha našich státních bankéřů a zájmy dovozních průmyslových a bankovních kruhů pak udržovaly tento zlatý obsah až do r. 1934, kdy došlo 27. 2. *k devalvaci* o 1/6 na 37,15 mg zlata. Z hlediska zájmů našeho národního hospodářství jako celku je nutné tuto devalvaci považovat za opožděnou, i když ČSR vlastně devalvovala jako první země zlatého bloku. Odrazem devalvace byl přírůstek vývozu za r. 1934 o 24,4 %, přičemž domácí ceny díky pokrizovému převisu agregátní nabídky nerostly.

S devalvacemi začalo Spojené království v září 1931, kdy snížilo kurz libry o 31 % a opustilo zlatý standard (v podobě tzv. zlatého slitku). Na jaře 1933 odstoupily od zlatého standardu i USA a v lednu 1934 pak devalvovaly dolar dokonce o 41 %. Po devalvaci libry a dolaru následovaly devalvace měn zemí, jež v obchodním a platebním styku byly na těchto mocnostech závislé, a vytvořil se librový a dolarový měnový okruh (blok). Státy, jež se snažily udržet zlaté parity svých měn, se — včetně ČSR — seskupily kolem Francie ve „zlatém bloku“. Nakonec však ani Francie neudržela frank a musela v září 1936 devalvovat o 30 %; v tom ji následovaly další země „zlatého bloku“ — z nejdůležitějších uvedme Nizozemí, Švýcarsko a Itálii.

Pomalé překonávání vleklé deprese (r. 1935 byla pasivní i platební bilance) a měnový vývoj okolních států si pak vynutily druhou devalvaci v říjnu 1936, kdy byl zlatý obsah snížen zákonem na interval 30,21—32,21 mg zlata a vládním nařízením stanoven na přesnou polovinu uvedeného intervalu. Celkově byla v těchto dvou krocích (1934, 1936) znehodnocena Kč o 30 %, takže míra její devalvace odpovídala míře devalvace zlatého bloku. Nelze tedy tvrdit, že bychom se pokoušeli devalvační politikou podpořit export na úkor kvality měny. Je možné diskutovat, zda to bylo správné, či nikoliv.

Náročnou kurzovou politikou ČSR se podařilo udržet až do počátku r. 1938; narušena nebyla dokonce ani velkými náklady na zbrojení ve 2. pol. 30. let. Nicméně již od r. 1937 se kurz Kč v zahraničí pohyboval mírně pod zlatou paritou. Stabilitu koruny si dokumentujeme uvedením průměrných ročních kurzů Kč na některých zahraničních burzách:

		měna	1926	1931	1936
Londýn	za 1 Lstg	Kč	163,985	153,072	124,626
New York	za 100 Kč	USD	2,962	2,962	4,014
Paříž	za 100 Kč	FRF	92,955	75,548	65,813
Curych	za 100 Kč	CHF	15,337	15,264	13,382
Berlín	za 100 Kč	RM	12,441	12,446	9,948

Pokud jde o *měnové krytí*, musíme rozlišovat tři problémy: čím se kryje (zlato, devizy), v jakém procentu (do jaké míry) se kryje a co se kryje (jaká obíhají platidla).

V dubnu 1919 byl stanoven tzv. nejvyšší přípustný oběh státovek, jenž byl tvořen úhrnem bankovek okolkovaných v březnu, dále úhrnem státovek vydaných do poloviny stavů žirových účtů a pokladničních poukázek Rakousko-uherské banky plus úhrnem obíhajících 1 a 2 K. V praxi nebyl tento úhrn nikdy překročen.

Podle zákona z dubna 1925 došlo k návratu ke krytí bankovek drahým kovem a cizími hodnotnými devizami, a to ve výši 20 %. Z těchto výchozích 20 % se mělo krytí zvyšovat každý rok 15letého privilegia NBČS o 1 procentní bod, tj. dosáhnout 35 %. V r. 1929 došlo

k další úpravě: výše krytí byla stanovena pro daný rok na 25 %, pro r. 1930 na 30 %, pro r. 1935 a následující léta pak 35 %. Přišla velká krize a v r. 1934 bylo stanoveno 25%ní krytí.

Pokud jde o vymezení rezerv, jež sloužily jako krytí, pak v r. 1925 to mělo být ze $\frac{3}{4}$ zlato, zbytek měl znít na hodnotné cizí devizy a valuty, podle opatření z r. 1929 zlato mělo tvořit jen $\frac{1}{2}$ měnových rezerv, protože kvalita zlatého franku, dolaru, libry atd. se považovala za nezpochybnitelnou . . . Devalvace těchto měn v průběhu velké deprese ukázaly, že tomu tak není, a tak od r. 1934 bylo za rezervu považováno pouze zlato. Bylo však nutné poněkud „změkčit“ vymezení krytí peněžní zásoby.

Za předmět krytí byly v r. 1925 určeny vydané bankovky plus suma závazků splatných na viděnou, přičemž se odečítal tzv. státovkový dluh, zděděný po monarchii. V r. 1929 to byl souhrn vydaných bankovek plus závazků splatných na viděnou, v r. 1932 se převedly desetikoruny a dvacetikoruny do státovkového bloku, v roce 1938 stihl stejný osud nejprve padesátikoruny a na podzim téhož roku dokonce i stokoruny! Pro úplnost dodejme, že za protektorátu se podle opatření z r. 1940 odečítaly pro výpočet stanoveného procenta zlaté úhrady veškeré bankovky vydané za vše, co v zásobách (aktivech) Národní banky znělo na říšské marky (bankovky, žirové pohledávky, pokladní směnky, nezúročitelné bankovní poukázky říšské marky). Vidíme, že toho nakonec moc k povinnému krytí nezbylo, nejednalo se ovšem o normální mírové období.

Protektorát a Republika slovenská

Přirazuje se sem i měnové dopady mnichovské smlouvy, neboť měly na kvalitu naší měny stejně destruktivní vliv.

Při vyúčtování oběhání na územích obsazených a odtržených od ČSR Německem v říjnu 1938 došlo k tomu, že toto oběživo bylo znovu uvedeno do oběhu na území protektorátu při nákupu zboží a jiných aktiv ve prospěch Velkoněmecké říše. Připlynulo zpětně tedy zcela inflačně. Přitom počátkem března r. 1939 (před okupací) musela pražská Národní banka odvést do Říše 14 536 kg zlata (v ceně tehdejších 466 mil. Kč či 15 mil. USD) jako „částečnou“ náhradu za 3 mld. Kč, jež obíhaly v zabraných Sudetech.

V říjnu 1938 byla v Sudetech samozřejmě prohlášena za zákonné oběživo říšská marka (RM) vedle tehdejší Kč v poměru 1 Kč za 12 feniků. Dalším nařízením pak byl oběh Kč k 31. 10. ukončen. Na územích odstoupených Polsku byl zaveden polský zlotý v poměru 16 zlotých za 100 Kč a na územích odstoupených Maďarsku byl zaveden pengő v poměru 100 pengő = 700 Kč, na Podkarpatské Rusi připojené k Maďarsku v březnu 1939 se postupovalo stejným způsobem.

Díky zodpovědné politice Národní banky se podařilo udržet kurz Kč až do březnové okupace; napomohl tomu i přesun 10 mil. liber šterlingů, jimiž si Velká Británie a Francie vykupovaly své špatné svědomí vůči okleštěnému Česko-Slovensku. 4 miliony byly jako dar určeny na zajištění emigrace ohrožených osob a 6 milionů přišlo v podobě výhodné půjčky. Národní banka musela čelit dvěma hlavním problémům, jež hrozily rozvrátit měnu:

1. deficitu u státních financí (příčiny jsou snad zcela jasné);
2. tlaku na devizové rezervy vyvolanému odlivem kapitálu, zejména židovského. Odliv kapitálu byl samozřejmě regulován, přesto již delší dobu před mnichovskou dohodou dosahovaly vysoké nominály čs. bankovek v zahraničí disažia. Nelegálním vývozem vysokých nominálů se mnozí budoucí emigranti pokoušeli odliv kapitálu z ČR realizovat (základní metodou ovšem byly devizové machinace při vývozu a dovozu zboží), takže na tuto vysokou nabídku zahraniční banky reagovaly právě zhoršením výměnného kurzu, zatímco kurz menších nominálů byl stabilní, stejně jako oficiální měnový kurz. Ten ostatně zůstal zachován až do října 1940, kdy v souvislosti s vytvořením celní unie protektorátu s Německem přestala být koruna mezinárodním platidlem.

16. 3. 1939 byla na území protektorátu zavedena RM vedle Kč jako zákonné oběživo v nadhodnoceném kurzu 1:10, neboť podle parity kupní síly by odpovídal maximální poměr 1 RM za 6 Kč. Dodejme, že tehdejší marku nelze srovnávat s dnešní DEM, kdy se skutečné kurz slabé koruny vůči marce nemůže přibližovat paritě kupní síly. Tehdy byl naopak režírovaný kurz marky obecně vysoce nadhodnocen, takže mezinárodní spojení protektorátní koruny s markou v říjnu 1940 dokonce znamenalo mírnou revaluaci koruny (kurzový poměr byl vlastně nikoli 1:10, ale 1:11,628).

Přítom pražská Národní banka, do jejichž pokladen proudily marky, je nesměla vracet zpátky do oběhu; odváděla je Říšské bance do Berlína a ta je připisovala naší bance k dobru jako pohledávku vůči Říši. Tato pohledávka nebyla pochopitelně nikdy uhrazena, takže zboží nakupované v českých zemích za marky bylo „placeno“ inflační emisí protektorátních korun (např. v r. 1944 to bylo 11 mld.). Celkové nedobytné pohledávky vůči Německu dosáhly na konci okupace 105 miliard K, což bylo spolu s matrikulárním příspěvkem hlavním zdrojem inflace. Vznikl tak obrovský monetární převis, který tvořil spolu s tím, že se náš národ odnaučil poctivě pracovat a podnikat, nejvyšší položku válečných škod.

Zatímco k 31. 12. 1938 obíhalo v pomnichovském Česko-Slovensku 14,25 mld. Kč, na konci války to na stejném území bylo již 107,6 mld. K, tedy 7,5krát více. Kromě toho došlo pochopitelně k vzestupu vkladů, protože za peníze nebylo co nakupovat a nadbytečná kupní síla tak dohromady dosáhla v době osvobození výše 120 miliard korun.

Další škody vyplynuly z uloupení zlatých a devizových rezerv. 23 087 kg zlata získali nacisté v březnu 1939 na základě vynuceného příkazu Národní banky z londýnské Bank of England na účet Říšské banky, o zabavení a výhodných nákupech zlata na území protektorátu (přes 20 tis. kg) nemluvě. Úhrnem se nacisté na náš úkor zmocnili asi 45 tun měnového zlata. Jako spojencům vítězných velmocí nám byl přiřčen v reparačních dohodách nárok na navrácení 24,5 tun zlata, protože se za války část nacisty nakradeného zlata „zašantročila“. V r. 1948 jsme pak skutečně obdrželi jako zálohu 6 070 kg, zbývajících 18,5 tun (8 003 kg v prutech a 10 497 kg v mincích) se z USA, jež je spravovaly, navrátilo po nekonečných jednáních až v r. 1982. USA totiž požadovaly odškodnění za americký majetek vyvlastněný tehdejší čs. komunistickým režimem a usmlouvaná výše činila nakonec 81,5 mil. USD. Současně jsme museli Spojenému království konečně uhradit dluhy vzniklé britským financováním čs. odboje v Londýně za druhé světové války ve výši 24 mil. GBP.

Celkové měnové ztráty byly po válce odhadnuty na 135,5 mld. K; např. 125,2 mld. K tvořila výše zamrzlých pohledávek v Německu a 5,2 mld. K uloupené devizy a drahé kovy. Tyto škody byly násobeny znehodnocením koruny, jemuž musela ČSR čelit po osvobození měnovou reformou na podzim r. 1945.

Na Slovensku byla okamžitě po vzniku samostatného státu vytvořena vlastní měna — koruna slovenská, a to 4. 4. 1939; do konce dubna byly staré čs. bankovky opatřovány přetiskem „Slovenský štát“ a urychleně pak nahrazovány vlastními bankovkami. Ve stejný den (4. 4. 1939) vznikla i Slovenská národní banka, jež měla vůči vládním orgánům menší suverenitu než NBČS — stát se u ní mohl zadlužovat buď zcela bezúročně, či za výhodných podmínek. Slovenské komerční banky přitom byly zákonnou cestou nuceny k upisování státních půjček.

Do r. 1940 byl kurz k protektorátní koruně 1:1, v poměru k RM byl nejprve převzat již uvedený devizový kurz Kč (1:11,6); to oproti paritě kupní síly znamenalo nadhodnocení marky o 50 %. Tento kurz byl udržován až do r. 1942, kdy parita kupní síly byla již 1:4. Kurz marky však neklesl pod 6 Ks. Vykořisťování Slovenska bylo uskutečňováno na stejném principu jako u českých zemí, marka ovšem nebyla zákonným paralelním oběživem. Kromě nadhodnocení marky docházelo k neproplácení slovenských pohledávek a dluh Říše na konci války převýšil 7 mld. Ks. Slovensko nejenom muselo nakoupit pro svou armádu výzbroj bývalé čs. armády, ale zaplatilo asi 100 mil. Ks za deportaci slovenských Židů do plynových komor. Na Slovensku byl dále deficitně financován i samotný státní rozpočet, takže nově založený vnitřní státní dluh za války vzrostl (kromě převzatého podílu na čs. státním dluhu ve výši 2,5 mld. Ks) z 31,5 mil. Ks r. 1939 na 10 mld. Ks na konci války (v posledním „normálním“ roce 1943 to ale bylo jen 1,330 mld. Ks). Povstalecká vláda v Banské Bystrici přitom emitovala pouze 747 mil. Ks, takže se na ni nelze (z pohledu luďáckých ekonomů) vymlouvat. K peněžnímu rozvratu bojové akce na slovenském území od podzimu 1944 samozřejmě přispěly, největší význam však měla povinnost financovat německou armádu. Celkové množství obíhajících peněz se zvýšilo od dubna 1939 do března 1945 9,5krát, tj. dokonce více než v protektorátu — v dubnu 1939 byl úhrn oběživa 1,226 mld. Ks, koncem března 1945 již 11,649 mld. Ks. Dopad války na měnu byl tedy i na Slovensku ničivý.

Uvádíme zde údaje spočítané po válce a od té doby běžně přebírané v literatuře. Podle dnešních nacionálně laděných slovenských údajů však došlo ve Slovenské republice k hospodářskému zázraku, který dokumentovala i kvalita slovenské koruny, rovnající se smění-

telností švýcarskému franku; a tuto konvertibilní korunu museli prý Slováci na podzim 1945 vyměňovat spolu s téměř bezcennou protektorátní korunou za Kčs. Slovensko tak přišlo o 30 mld. korun. Něco pravdy by na těchto úvahách bylo v tom případě, že by k této výměně došlo v r. 1943, kdy ještě ekonomická situace Slovenska a jeho měna byly ve slušném stavu.

Dále musíme uvést pro úplnost ten fakt, že se antifašistickým pracovníkům Slovenské národní banky pod vedením jejího guvernéra (a současně nejvýznamnějšího slovenského teoretického národohospodáře všech dob) Imricha Karvaše podařilo před nacisty i vedoucími představiteli Slovenské republiky zablokovat slovenské zlato o váze 7 306 kg ve švýcarských bankách a uchránit i další zlato nacházející se na domácím území. Jednalo se přitom skutečně o poklad vzniklý těžbou a hlavně dobrovolnými sbírkami slovenského lidu ve prospěch měnového krytí samostatného státu po březnu 1939 a dále pak pocházející z aktivní obchodní bilance Slovenska; určitá část pocházela zřejmě i z arizace židovského majetku. Celkově se jednalo zhruba o 8 tun zlata a menší množství dalších drahých kovů. Z pohledu soukromníka je to množství ohromné, z pohledu měnových rezerv státu však zanedbatelné. (V r. 1992 tvořilo součást čs. devizových rezerv i 105 tun zlata.)

* * *

Nástin hlavních rysů vývoje peněz na českém území ukázal, že zde existuje silná pozitivní tradice úsilí o měnovou stabilitu. Toto úsilí bylo úspěšné vždy za míru a rozumných vládnoucích struktur. Po r. 1945 nebyly tyto nutné podmínky nikdy splněny. Vývoj po r. 1990 jednoznačně svědčí o tom, že se podařilo navázat na pozitivní tradice Rakousko-uherské banky a Národní banky československé.

LITERATURA

Deset let Národní banky Československé. Praha 1937.

ENGLIŠ, K.: Otázky a názory. Praha 1926.

HOCH, K.: Alois Rašín. Praha 1934.

HORNA, M.: Měnová politika. Praha 1945.

CHMELA, L.: Hospodářská okupace Československa, její metody a důsledky. Praha 1946.

KOLAŘÍK, J.: Peníze a politika (Karel Engliš, bojovník o stabilizaci). Praha 1937.

KOZÁK, J.: Čs. finanční politika. Nástin vývoje v letech 1918—30. Praha 1932.

KOZÁK, J.: Finanční politika československá v době krize. Praha 1937.

KROFTA, K.: Dějiny selského stavu. 2. vydání. Praha 1949.

MACEK, J.: Zlatá měna a státovkový dluh. Praha 1930.

PALKOVSKÝ, B.: Národní banka čs. a náprava měny. Praha 1925.

PEKAŘ, J.: Kniha o Kostí. Praha 1970.

RAŠÍN, A.: Finanční a hospodářská politika československá do konce r. 1921. Praha 1922.

RAŠÍN, A.: Řeči v Národním shromáždění. Praha 1934.

RAŠÍN, A.: Můj finanční plán. Praha 1920.

SPÁČIL, B.: Česká měna od dávné minulosti k dnešku. Praha 1974.

Státní tiskárna cenin. Praha 1988.

VENCOVSKÝ, F.: Englišova měnová a finanční politika. Akcionář, 1991, č. 7—11.

VENCLOVSKÝ, F.: Karel Engliš. Brno 1993.

Zpráva zlaté delegace Finančního výboru Společnosti národů. Praha 1932.

ŽEKULIN, N. S.: Československá měna od reformy dr. Rašína až do zřízení Československé národní banky. Praha 1927.

The Outline of the Development of Money and Currency on our Territory till 1945

Stanislava PŮLPÁNOVÁ, Senior Lecturer, Prague School of Economics,
Karel PŮLPÁN, Senior Lecturer, Institute of Economic Studies, Charles University, Prague

This article aims at presenting the evolution of money and currency on the Czech territory from the ancient times until 1945.

The main task of the first part is to make the reader familiar with ancient Czech coins. During the years following 1300 the Czech state made an important step towards national economic progress, namely by establishing a good, stable currency of heavy “groshes”, thus replacing the valueless “denars”, which had been coined from the 10th century. The Prague “grosh” became the symbol of an entirely new phase of economic development. At the beginning of the 16th century there was the “tolar” (thaler) of Jáchymov town (Joachimsthal) — coin predestinated for the world's greatest career giving even the name to the American dollar.

The second part of the article describes the initial development in introducing paper money after 1760 and the state bankruptcy after the Napoleon's wars. Then the efforts of central bank (Austrian, later Austro-Hungarian Bank) to stabilize the currency are described. The consequences were very hard, but succesful — and the golden crown was finally established in the end of the 19th century.

The third part focuses on the realization of the monetary separation and reform in 1919, which was connected with founding the Czechoslovak independent state and coming into existence of the Czechoslovak crown. In the following period the consolidation of the currency was the main target. The crown was jointed into the gold bloc. In the collapse of world economy during the “Great Depression” the crown was devaluated twice (1934, 1936). The nazi occupation of Czechoslovakia was the end of convertible currency on the Czech territory.